

הַשְׁשֵׁנָּה לְמַנְיָם

בנימין ליפקין יצא למסע מרתק באימפריה המדהימה שנוסדה באודסה, בניצוחו של רב העיר ורבה של דרום אוקראינה, הרב אברהם וולף • מרוץ דילוגים בקומפלקסים מפוארים ומלאים בתלמידים הממשיכים ללמוד ולשגשג, גם לאחר שלוש שנות מלחמה עקובה מדם • מפגש פנים אל פנים בבית היתומים "משפחה אודסה" במקום בו "אבא ואמא" הם "ר' אברהם" ו"רעבעצן חיה"; מבחן פתע לאברכי כולל על מסכת מגילה; מבט עוצר נשימה ב'קיר החתונות' המתעד למעלה ממאה זוגות שנישאו כדת משה וישראל, לא לפני שטופחו כאן מינקות עד אוניברסיטה ועד בכלל • ואתם תלוקטו לאחד אחד

בנימין ליפקין, אודסה - אוקראינה

יהדות בגאון. הכנסת ספר תורה בחוצות אודסה בחודש האחרון

ה

הרב אברהם וולף, רבה הראשי של דרום אוקראינה ושליח חב"ד, מבוגר ממני במספר שנים אבל רוחו הייתה ונותרה צעירה חרף הלוּבן העוטה את זקנו המתארך. זיק קבוע דלוק באישוני עייני הבעורות. בת שחוק נחה כמעט דרך קבע על שפתיו.

ל ח י י סמוקות וכל כולו תסיסה מתמדת.

את השיחה עמו, בלשכתו הצנועה עמוסת הספרים, הנחבאת בחלקו האחורי של מבנה בית הכנסת הגדול וההיסטורי, שעוד נדבר בו ובסגירת המעגל המדהימה שנכרכה בו, בחרתי לפתוח בדרך לא שגרתית אלא מרגע השיא, מלב הדרמה שהתרחשה פה, במקום הזה לפני למעלה משלוש שנים, פחות משבועיים לאחר פרוץ המלחמה, כשהעולם כולו היה משוכנע שבתוך ימים אחדים אוקראינה כולה נכבשת, ובנשימה עצורה סוקרו בכל כלי התקשורת שיירת משאיות הנשק שעשתה דרכה לקייב בליווי טנקים וכלי מלחמה נוספים, וממול את ספינות המלחמה ששעטו לעבר חופה של אודסה.

מה היה הרגע הקשה ביותר שלך באותם ימים טרופים? פתחתי בשאלה בלי הכנות ודברי רקע. בנוסף לכל תכונותיו, הרב וולף היה ונותר בנו חביבו של ידיד־נפשי, אבדל לחיים טובים, דובר חב"ד הבלתי נשכח, החסיד הרב ר' ברקה וולף ז"ל. ככזה התגלה לי הבן, ייבדל לחיים טובים, בריאים וארוכים, כבעל חושים תקשורתיים ברוכים בעודו מתמסר לשאלותיי כמו גם לדרישות הסיוור שלי בהמשכו של אותו יום עד רדת הלילה.

לשאלתי המאתגרת נענה ללא היסוס בנוקבו בתאריך מדויק: "ביום רביעי, בשבוע השני לפרוץ את המלחמה, קיבלנו החלטה להוציא את בתי היתומים 'משפחה אוקראינה' לברלין שבגרמניה. במשך כל השבוע שקדם לכך עבר עלינו שבוע של סיוט אמיתי. האמת היא שחודש קודם לכן, כשרק רעמו תופי המלחמה, עוד בטרם פורסמה רשמית הידיעה על כך שרוסיה פלשה רשמית לאוקראינה ובכך נתנה את האות לפרוץ המלחמה, התחלנו להתארגן.

"היו לכך סיבות טובות שאי אפשר היה להקל ראש בהן. לפני הכול, 7 ספינות מלחמה רוסיות עגנו מול חופי אודסה. וכמו לא היה די בכך, נשיא רוסיה ולדימיר פוטין, שהעולם כולו עקב באותם ימים אחר כל הגה שיצא מפיו, איזכר פעמיים בדבריו את אודסה כאחד מיעדיו הברורים.

"אז, בימים שלפני המלחמה וגם בימים הראשונים שלה, היו כולם בטוחים ומשוכנעים כי אין זה אלא עניין של ימים ספורים עד שאוקראינה כולה נכבשת בידי רוסיה. ההתארגנות הראשונה שלנו הייתה במישור הניירות. בשני בתי היתומים שלנו, לבנים ולבנות, גדלים ומתחנכים, למעלה מ־124 ילדים. הניסיון הראשון שלו היה להשיג עבור כל אחד ואחת מהם את המסמכים הבסיסיים ביותר שיאפשרו מעבר בגבולות, כשהדבר יהיה

סגירת מעגל מופלאה. מראה פנימי של בית הכנסת הגדול באודסה

חיוני. אך עד מהרה התברר לנו שלרובם ככולם אין דרכונים.

"צריך להקדים מעט את המאוחר, בטרם תבקר בבתי היתומים ותראה את הנשמות הללו במו עיניך. מדובר בילדים רכים שרובם ככולם גדלים אצלנו לא לפני שנמסרו לנו היישר מבית היולדות זמן קצר ביותר לאחר לידתם. מאחורי פני התינוק של כל אחד ואחת מהם סיפור אנושי קשה וקורע לב. לאחד אין אבא ואין אמא, לאחר יש אבא שזהותו אינה יודעה, אמא שאיננה מסוגלת לתפקד ממגוון סיבות. שלא לדבר על אותם מקרים קשים יותר כמו האח והאחות בני החמש והשש שהאבא רצח את אמא ועוד מקרים קשים ומסובכים. לכן המסמך האחד והיחיד שבו התינוקות הללו מצוידים בהגיעם אלינו הוא תעודת לידה. נסה להעלות בדעתך חציית גבול, בעת מלחמה, כשבידיך תעודת לידה בלבד ואתה עצמך כבר נער בוגר שאין שום דבר שיכול לקשר בינך לבין הנייר הבודד ללא תמונה שאתה נושא בידך.

"מאות יהודים הגיעו בבוקר לבית הכנסת כשחיוורון של פחד מוות עוטה על פניהם. המלחמה הגיעה אלינו הביתה. ואם החרדה הזו הייתה נחלת כולם, שבעתיים היא הכתה ביתומים וביתומות שהם כמו ילדינו. באמצע הלילה, לקום מדי מספר שעות עם ילדים רכים ובוגרים ולשעוט לעבר המקלטים. הפחד הזה לפת אותם ושיתק אותם. כל הביטחון שנשכנו בהם ועליו אנו עמלים, בצוותים מסורים ומתגוברים, עשרים וארבע שעות ביממה, שבעה ימים בשבוע, עמד להתמוטט ולהתאין לחלוטין.

"נכנסנו למבצע אמיתי מתוך החלטה איתנה לחלץ את הילדים מאזור המלחמה. הרמתי טלפונים למדינות

השכנות. רבה הראשי של ברלין, הגה"ח הרב יהודה טייכטל, נמצא כמתאים ביותר לשותפות אמת בפעילות ההצלה הזו שהעניקה ערובה של חיים למאות יהודי אודסה. וכך, ביום רביעי, בשבוע השני לפרוץ המלחמה, יצאה לדרך שיירת האוטובוסים הראשונה של שני בתי היתומים 'משפחה' הבנים והבנות, כשעליהם אחראי מפקד צעיר – בננו הרב מנחם מענדל עם זוגתו ובנם הקטן לוי יצחק בן החצי שנה שאך תקופה קצרה קודם לכן החל את שליחותו כרב בית כנסת בשכונת פאנטאן באודסה".

גִּזְלָה וְסוּדָה

"וכאן אני בא אל השאלה ששאלת אותי ואגב כך מתנצל על ההקדמה הארוכה הזו אך היא הייתה בלתי נמנעת. שאלת מה היה הרגע הקשה ביותר. ובכן, לאחר יומיים, כששיירת האוטובוסים הראשונה עדיין עושה את דרכה ברחבי אירופה, הוצאנו שיירת הצלה שנייה של חמישה אוטובוסים, והמראה הנורא והקשה עדיין עומד

מול עיניי. מצד אחד עומדים מאות נשים וילדים מבוהלים, שעולים לאוטובוסים כדי להימלט על חייהם מהאש, ומהצד השני עומדים אבות ובעלים של הנשים והילדים הללו, אותם גברים חייבי גיוס ומנועי יציאה עקב המלחמה, והם נפרדים בדמעות ובחיבוקים לשלום. כולם בטוחים שזהו רגע הפרידה שלהם מהיקר להם מכול. אווירת המלחמה הייתה כה מוחשית כך שלאיש לא היה ספק שיתכן שזו הפעם האחרונה שבה הם מתראים.

"דמעות נשפכו שם כמים. בבת אחת. באמצע החיים, חדרה בתודעתנו אותה

תחושה שעליה רק קראנו ושמענו עד כה מהסיפורים על בני ובנות המשפחות שנותקו בכוח זה מזה בפרוץ השואה. גברים קשוחים שביום־יום נראים היו לנו ומוכרים לנו היטב כמחוספסים ונסוכי ביטחון, עמדו והתייפחו שם והתקשו להיפרד מנשותיהם, מילדיהם וילדותיהם הרכים. כך יצא לדרך המסע השני.

"עד היום, למעלה משלוש שנות מלחמה עקובה מדם, לאחר שאת מאות המשפחות שהצלנו, הספקנו כבר לאחד את האבות עם נשותיהם וילדיהם, אני עדיין מתקשה להיזכר ולהבין מה עברנו באותם שבועות וחודשים ראשונים של המלחמה. אי ודאות כה גבוהה לגבי העתיד, וכל כך הרבה אנשים שסומכים עליך, ומפקידים בידך את היקר להם מכל, מתוך ביטחון שאתה תטפל בהם מהיום ועד לסוף הטוב. במרוצת שנה של שהות בגרמניה, הוקמו בה כל המוסדות. המלון שנשכר שיכן לא רק את בתי היתומים אלא גם את שארית הפליטה של הקהילה וגם בית הספר והאוניברסיטה. כשבנו של הרב וולף, הרב מנחם מענדל עם זוגתו ובנם הקטן לוי יצחק מנהלים את כל המערך האדיר הזה".

דְּמִתָּה לְתַמָּר

כיום הזה, בעודנו ישובים בלשכתו ההומה ככוורת בלב אודסה, אומר הרב וולף בקול צלול, מודה ובוטח: "המלחמה אמנם לא הסתיימה אבל ברוך ה', בניסי ניסים עמדנו ביעד. חזרנו לפה את כל היתומים והיתומות, כל מי שרצה המשיך לחיים חדשים בעולם הרחב, כל המשפחות כאמור התאחדו, וכולם בלי יוצא מן הכלל בריאים

ושלמים".

מאוחר יותר, כשאבקר אישית בבתי היתומים 'משפחה אוקראינה' אבין אל נכון כיצד כל אירות, חם, לבבי ואכפתי ככל שיהיה, לא יכול היה להחליף את הבית המדחים, המאובזר והמושקע שהוקם כאן בעבורם ולמענם.

מיליון ומאה אלף תושבים התגוררו באודסה עד פרוץ המלחמה. שלושה חודשים לאחר מכן, צנח מספר התושבים בה לשלוש מאות אלף בלבד.

כיום הזה, יש בעיר כשבע מאות אלף איש, מאה אלף מתוכם פליטים שמצאו כאן את ביתם, הזמני או הקבוע, בחסות היותה של העיר חשופה פחות לאימי המלחמה, יחסית לערים הקרובות יותר לחזית.

ומכאן לנתונים על בני ובנות העם היהודי בעיר, שרבה של העיר הנושם כל פיסת רחוב וכל אריח בה, בקי בהם על פה ומתערכן בהם בשעת אמת. 50 אלף יהודים היו באודסה לפני המלחמה. כ־30 אלף נותרו בה לאחר שפרצה המלחמה. מי שנותר עמם כל הזמן היה הרב וולף ומשפחתו, וסגל השלוחים שלצדו ובראשם יד ימינו, שאר־בשרי, הרב שניאור ויגלר, בשר מבשרה ועצם מעצמותיה של יהדות אודסה בעשרות השנים האחרונות ובחילא יתיר.

לא היה כמעט יום אחד, מסביר לי הרב וולף, שבו לא פעלו גן הילדים, בית הספר (ברחוב דבלנסקי 7) ובית האבות לניצולי השואה (ברחוב יסניה 10), שבביקור המרגש בו מתגלה לפניי פן נוסף במעצמה המקומית: הענקת אכסניה מושלמת של שיבה טובה, תנאי רווחה מעולים ודאגה מקסימלית לעשרות רבות של יהודים בתחנה האחרונה של חייהם עמוסי התלאות.

"היהודים האלה", אומר לי הרב וולף, בעודנו

צועדים בחצר המוריקה של מבנה בית האבות המטופח, "לא יכולים היו להעלות על דעתם לנטוש את אודסה גם כשהכול מסביב בער וטילים נחתו פה מדי יום". בכך מבקש השליח להסביר את תחושת הערבות שהנחתה אותו לא לנטוש גם ברגעים הקשים ביותר. "איך יכולתי לעזוב אותם ולהפקירם לגורלם".

המקום הזה האריך, פשוטו כמשמעו, את חייהם של קשישים גם בימים שבהם נגיף הקורונה חולל שמות בעולם כולו. רק כאן ניתנו בלוני חמצן לקשישים החוסים, שבמקומות אחרים בעיר הענקית מיהרה המערכת הרפואית להשלים עם מותם במגיפה.

דור הווה של שארית הפליטה משמש באודסה בערוביה עם דור העתיד ההולך ומוקם בה. כשרכבו של הרב חונה בחזית המבנה הענק של האוניברסיטה, דבר לא מכין אותי להפתעה

סקרנות נוגעת ללב. כותב השורות מקריא סיפור לילדים היתומים לפני השינה

האימפריה כבר כאן. חזית המבנה החדש של האוניברסיטה

פרסומי ניסא. הרב וולף ומנכ"ל הקהילה היהודית הרב שניאור ויגלר בהדלקת נר חנוכה בלשכת ראש העיר

שתקדם את פניי בחזית הכניסה לה. זהו קיר החתונות. אילו רק היה ניתן, היה הרב וולף נותר לידו במשך שעות, כשהזמן עוצר מלכת ושום דבר אחר לא מעניין אותו.

למעלה ממאה זוגות, כולם בוגרי האוניברסיטה, נישאו במרוצת השנים כדת משה וישראל. תמונותיהם ביום כלולותיהם ניצבות כאן, זו לצד זו, כשהטורים הולכים ומתגבהים והקיר הולך ומתכסה. הרב וולף יודע לנקוב בשמם המלא של כל חתן וכלה שמתועדים בכל אחת מהתמונות ולספר על המקום המדויק שבו הם מתגוררים כיום הזה.

"שווה לי להחזיק את המוסד הזה, עם כל הצוות שלו, עם כל התחזוקה שלו ועם כל העלות העצומה שלו, שנה שלמה – רק כדי שסטודנט יהודי אחד יצא מכאן ויינשא לבת ישראל. זו לא רק הצלה שלו. זו הצלה של כל הדורות שיבואו בעקבותיו", אומר הרב וולף באמונת אומן.

תְּבִינָה וְדְבִינָה בְּךָ

כשאנו פוסעים במסדרונות בית הספר, שוב

נטשו בבוקר לא בהיר אחד מבלי לדעת אם אי פעם ישובו אליו".

בטקס הצלצול הראשון המסורתי הפותח את שנת הלימודים נטלו חלק כרבע ממספר התלמידים שתמיד גודש את הרחבה. הדבר לא גרע מקיומו המלא של הטקס שנתן את האות לשנת לימודים שאינה פוסחת על שום פרט.

בין לבין, מאלף להיווכח בסיפורים הרבים היוצאים מפי הרב וולף ומספרים את סיפורי התלמידים הגדלים פה ותוחלת ערובתם לחיי יהדות תוססים ומלאים. כזה הוא אחד ומיוחד. "היו כאן לפני כשלושים שנה, שני אחים שקירבנו והצלחנו לשכנע את אמא שלהם לשלוח אותם לבית הספר שלנו. במשך הזמן הם גם החלו לפקוד את בית הכנסת מדי שבת. שבת אחת הם לא הופיעו. הדבר אמר דרשני. ביום ראשון טרחתי ובאתי לבית הספר, נכנסתי לכיתה של האח הבוגר ושאלתי מה קרה, מדוע לא ראיתי אותו ואת אחיו בתפילות השבת בבית הכנסת.

"הילד, חכם ומתוק בצורה בלתי רגילה, הישיר אליי מבט ואמר: 'למדנו שכששניים נגד אחד, השניים מנצחים'. לא הבנתי את פשר המשפט הסתום וביקשתי פענוח. והוא, בשובבות ילדותית השיב: "תפילה בשבת בבית הכנסת היא מצווה אחת. כנגדה היו לנו השבת שתי מצוות אחרות: כיבוד אם ואהבת ישראל. אמא ביקשה שנישאר בבית ונעזור לה לסדר אותו וסיפרה כמה קשה לה לעשות את כל זה לבד כשאנו נעלמים לשעות לכל התפילה – שתי מצוות כנגד מצווה אחת, השניים נצחים..."

הרב וולף משתהה לרגע ומשליך את הפצצה לעברי: "אתה יודע איפה היום שני האחים הללו? האח הגדול הוא שליח חב"ד ומזכיר בית הדין הרבני בברלין והאח השני הוא פרופסור במכון לב בירושלים".

הם, וכמותם כל הבוגרים של המוסדות באודסה, ממשיכים לשמור עם הרב וולף ואנשיו על קשר אישי וחס עד היום הזה.

תַּל תְּלַפְיֹת

בגן הילדים הגדול ברחוב גמרינקה 7 בלב העיר, מקדמים את פנינו עשרות זאטוטים שמחים וצוהלים, משל לא הקיצו אותם משנתם מספר פעמים, אך בלילה האחרון, כדי לרוץ למרחב המוגן או למקלט הסמוך.

"מאה ועשרים ילדים למדו בגן הזה עד פרוץ המלחמה", מספר הרב וולף. "כשפרצה המלחמה ומרבית היהודים עזבו את העיר, נותרו בין כתלי הגן שהמשיך לפעול, כאמור, לא יותר משנים עשר ילדים". כיום עומד מספרם של הילדים המקדמים את פנינו על שבעים ושלושה, מספר מרשים ביותר גם אם נוטלים בחשבון שחלק מהילדים אינם מקומיים אלא פליטים שהיגרו לכאן ממקומות בוערים ומסוכנים יותר במדינה.

באודסה כמו באודסה, גן הילדים אינו מקום שבו שוהים הילדים רק בחלקו הראשון של היום. הגן נפתח בשבע בבוקר וההורים העובדים אוספים את הילדים בו בשש בערב, כשהם מקבלים במהלכו לא פחות מחמש ארוחות מזינות ונהנים מיום שלם של תעסוקה.

אפרופו מזון וסעודות, לכל מארג המוסדות המקומיים נוסף בחסות המלחמה מוסד חדש המניב תפוקה יומיומית: חלוקת חבילות מזון למשפחות. "רוב המשפחות", מסביר הרב וולף, "איבדו את מטה לחמן, ואינן מסוגלות להגיע בכוחות עצמן לכלכלה בסיסית". שבעת אלפים חבילות מזון מסופקות מדי חודש ממטה מיוחד שהוקם לשם כך בידי הרב וולף ואנשיו.

לנגד עיניי בביקורי במקום נצפה תור ארוך ומשתרך של יהודים מכל המעמדות בעיר, בהם גם אנשים שהרב וולף בקושרו עם כל אחד מהם שיחה, מזהה אותם כבני מעמד סביר ולמעלה מכך. הללו אינם בושים לעמוד בחצר המבנה בתור שזולג גם אל שפת הרחוב ולהמתין בסבלנות עד הגיע תורם כדי לצאת מהמקום כשבידיהם שתי שקיות גדושות במוצרי אבות המזון הבסיסיים ביותר: קמח, סוכר, מלח, שמן ועוד.

בטרם הגענו למתחם חלוקת המזון – עצרנו בבניין חדש לחלוטין ברחוב בורניה 32, לב העיר ההולך ונבנה בקצב מהיר. זהו בניין חדיש ומודרני של שלוש קומות המאכלסות את ה'חיידר' המקומי. "יש בית ספר אבל יש גם חיידר שבו לומדים על טהרת הקודש ילדי הגרעין הקשה יותר", מסביר מארחי בשיא הטבעיות. מאחורי המבנה הישן של מטה העזרה ההומניטרית, נפתח שער מתוך חומת אזבסט התוחמת ומקיפה אתר בנייה. לנגד עיניי נגלה באחת קומפלקס ענק ממדים שכל המעטפת החיצונית שלו כבר ניצבת על תילה.

הקומפלקס ענק הידיים אמור לאכלס את האוניברסיטה שבמשכנה הקודם כבר ביקרנו כזכור. אנו מתהלכים בינות לכותלי החדרים, בעודנו מפריעים לפועלים הרבים המתרוצצים במקום ולמדים על הייעוד של כל אחד מחדרי הכיתות, חדרי הפנימייה והקומה העליונה שעתידיה לשמש כאולם השמחות והאירועים של יהדות אודסה.

אָבֻ שְׂתִיָּה

התחנה האחרונה והראשונה

בשלב מסוים, מבקש מארחי הנכבד כי אני ולא אחר אערוך מבחן פתע לאברכי ה'כולל' המקומי, שבמבט סתמי בחזותם לא הייתי מתייגם בהכרח ככאלו – ככלות שיעור הפתיחה למסכת קידושין שלו היו רתוקים.

על מה מבחן פתע, שאלתי. אין דבר שיכול להותיר את הבן של ברקה וולף לא מוכן עם תשובה ניצחת. "לפני זמן מה קראתי באיזשהו מקום שעשית סיום עם החברותא היומית שלך על מסכת מגילה. הם עכשיו סיימו מגילה, גמרא

לאות על ידך. עוד נשמה יהודית עולה מאשפתות לשמירת תורה ומצוות

מושא להערצה. חזית בניין החיידר המפואר לילדי הגרעין החרדי מקרב תושבי העיר

משל היה זה בנו יחידו. הרב וולף עם אחד הילדים בבית היתומים

שנבנה בתוך בית היתומים, שח לנו הרב וולף באופייניות כי זהו בית הכנסת האורתודוקסי היחיד בעולם שבו אין מחיצה. לרגע נרתענו לאחור ורבי אברהם השלים את דבריו בחיוך רחב: אין כאן נשים. זה בית כנסת ליתומים בלבד ולאנשי הצוות שלהם. לילדים המתוקים החוסים במקום הזה קורא הרב וולף בשמותיהם הפרטיים כמו היו המה ילדיו שלו.

לפני שנים רבות, תחת מגף קלגסי הקומוניסטים, כיהן באודסה רב העיר, הגאון החסיד הרב זושא פרידמן זצ"ל. הוא מסר נפשו ונאבק בעוז בכוחות הרשע שביקשו להכרית כל שם ושארית לגחלת היהודית ונפטר וקבור בבית הקברות היהודי באודסה.

לפני יותר משלושה עשורים, כשהרב וולף וזוגתו לבית גרינברג, נכדתו תבלחט"א של הרב פרידמן זצ"ל, הגיעו לאודסה מתוך כל 83 בתי הכנסת שפעלו בעיר בימי תפארתה, בטרם עלות הקומוניזם לשלטון, בהשגחה פרטית שאין לה הסבר מדויק בדרך הטבע, נמסר לידי הרב אברהם וולף דווקא בית הכנסת ברחוב אוסיפובה 21. כאן, במקום הזה, בכותל המזרח שבו ישב חותנר־זקנו על כס הרבנות, יושב כיום הנכד ועושה חיל. ■